

Intelektualinės kirmgraužos: Fribūro universiteto patyrimai atkuriamoje Lietuvoje

Dr. Justinas Dementavičius, Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas

Tekstas parengtas pagal pranešimą, skaitytą Bažnytinio paveldo muziejuje 2019 m. rugsėjo 27 d.

Turėčiau rašyti apie paskutinius „Lituanios“ gyvavimo metus, 1915–1934, kurie labiausiai susiję su parodos priežastimi – vėliava. Būtent „Lituanios“ pakilimo metais, 1922-aisiais, ji buvo pasiūta ir pašventinta, o „Lituania“, pacituosiu nuoširdų studentišką pasididžiavimą savimi, „tapo tikra universitetine organizacija“¹. Bet, tiesą sakant, pasakoti nuoseklios veiklos sujudimo, nuosmukio ir pabaigos istorijos nenoriu. Ne tiek todėl, kad nedrįstu laikyti savęs istoriku ir esu blogas istorijų pasakotojas (niekada nesu tikras, ar tai, ką sakau, yra žinoma ar nežinoma, žinotina ar ne, bus atsiminta ar užmiršta). Pirmiausia todėl, kad, jei iš tiesų įdomu, paimtumėte į rankas parodos katalogą, kuris, mano asmenine nuomone, yra tiesiog nuostabus. Nežinau, ar su tokiu pat entuziazmu norėsite skaityti tekstus, bet ten tikrai rasite surašytas datas, vardus ir įvykius, kurie žinotini kalbant apie „Lituaniją“ ir Fribūro universitetą. Apie kai ką iš to užsiminsiu, bet, jei galima, kalbėsiu kaip poetiškai nusiteikęs biografas, kuris norėtų panardinti jus į „Lituanios“ narių patirtį. Net visą savo kalbėjimą regiu kaip reguliarių „Lituanios“ narių ruošiamų ir skaitomų paskaitų atkartojimą – jokio *power point*, jokios privalomos temos, tik jaudulys ir bandymas daugiau ar mažiau sėkmingai pristatyti savo tyrimus. Šiuo atveju man labiausiai rūpi nurodyti ir aprašyti visuomeninio gyvenimo aspektus, klausimus, temas ir principus, kurie gali būti matomi lietuvių veikloje Fribūre ir vertinti kaip reikšmingi kalbant apie būsimą tarpukario Lietuvos politinę, kultūrinę ir intelektualinę vaizduotę. Sakydamas, kad pasakojimas biografiškas, turiu omenyje, kad savo teiginius daugiausia perteiksiu per vieną fribūriškos dvasios žmogų – Stasį Šalkauskį, kuris savaip apskliaudžia 1915–1934 metų laikotarpį: 1915 m. jis, gavęs Motinėlių stipendiją, atvyko į Šveicariją², o 1934 metais, paskatintas Fribūro absolvento Šalkauskio, rašyti savo disertacijos į Fribūrą atvyko

---

¹ *Akademinės Friburgo lietuvių studentų draugijos „Lituanios“ susirinkimų protokolai*, Lietuvos istorijos instituto archyvas, Fribūro universiteto studentų draugija „Rūta“ ir „Lituania“, F72-8, p. 8.

² Juozas Eretas, *Stasys Šalkauskis*, Brooklyn: Pranciškonų spaustuvė, 1960, p. 39–63.

Antanas Maceina³. Jis čia gyveno kartu su savo žmona ir būtent jie paskutiniai gavo draugijos kepurėles. Jiems išvykus „Lituanios“ veikla buvo nutraukta⁴.

Mano poetinį nusiteikimą padiktavo metafora, kurią norėjau įdėti kažkur į katalogo tekstą, nes ji, mano galva, idealiai apibūdina tai, kas buvo Fribūras ar bet koks Vakarų universitetas XX a. pradžios lietuviams, – kirmgrauža. Tai fizikinis terminas ir nevaidinsiu, kad galiu paaiškinti visus jo niansus, bet wikipedia mano argumentui padeda, todėl nesikuklindamas ją pacituosiu: „kirmgrauža yra erdvėlaikio savybė, kuri reiškiasi kaip kelio sutrumpinimas per erdvę ir laiką“. Šiame apibrėžime man labiausiai rūpi implikuojamas dviejų skirtingų erdvės ir laiko taškų buvimas, kurių įsivaizdavimas gali būti laikomas svarbia XX a. pradžios europiečio kultūrinės vaizduotės dalimi. Ypač jei kalbame apie rytų europiečius. Jie turėjo aiškų suvokimą, kad kažkur ten yra visiškai kita kultūrinė erdvė, Vakarai, į kuriuos norime įsilieti palikę čia esančias Rytų despotijas; ir kartu ten yra visiškai kitas laikas – naujas progreso etapas, kuris, kaip viliamasi, bus pasiektas. Tai galima padaryti nuosekliu savarankišku darbu, tikint, kad anksčiau ar vėliau analogiškas išsivystymo ir kultūros lygis ateis ir į Lietuvos visuomenę. Tačiau tai galima paspartinti pasinaudojant kirmgrauža ir persikeliant į kitą laiką ir erdvę bei iš ten perimant tai, kas jau yra sukurta. Paprastai sakant, jei toliau plėtotume būtent buitinį kirmgraužos supratimą, kirmėlė, šiuo atveju lietuvių intelektualas, kitą obuolio pusę, šiuo atveju Vakarų visuomenę ir jos išsivystymo lygį, gali pasiekti įprastai ropodama aplink obuolį. Arba gali pro jį prasigrauzti ir pasiekti tą pačią vietą kur kas greičiau. Ir Fribūro universitetas yra ta erdvė, pro kurią patekta į naują pasaulį, arba jei panaudotume interpretaciją, pateiktą Fribūro absolvento Vinco Mykolaičio Putino eilėmis, pasiektas „[gyvenimas naujas, gyvenimas kitas]: „gyvenimo naujo, gyvenimo kito / vienoda mums žvaigždė kadaise sušvito / į vieną subėgo skirtingi keliai, – / ir padavėm ranką, ir praskleidėm dvasią, / ir daug, ką gilybėse laikėm užkasę, / pravėrėm be baimės, pravėrėm giliai“⁵.

Kataloge lyg yra minėta, kad šį 1919 m. rašytą eilėrašį jis skyrė savo bendrakeleivėms, studijų universitete kolegėms ir „Lituanios“ narėms. Ir čia fiksuojamas net tik naujo, nežinomo gyvenimo patirtis, bet ir susitikimas – „į vieną subėgo skirtingi keliai“. Fribūro universitetas

³ Bent keli Šalkauskio laišakai Maceinai į Fribūrą yra perspausdinti Šalkauskio raštų XI tome: Stasys Šalkauskis, „Antanui Maceinai“, *Raštai*, T. IX (sud. A. Sverdiolas), Vilnius: Mintis, 2012, p. 310–361.

⁴ *Akademinės Friburgo lietuvių studentų draugijos „Lituanios“ susirinkimų protokolai*, p. 116.

⁵ Vincas Mykolaitis-Putinas, [Gyvenimo naujo, gyvenimo kito...], *Raštai*, T. 1, Vilnius: Vaga, 1989, p. 460.

buvo skirtingų erdvės ir laiko atstovų susitikimo vieta ir Fribūras Lietuvos kultūrinei istorijai pirmiausia svarbus kaip jungtis su nepažintu ateities ir siektino kitoniškumo pasauliu. Tad iš esmės man rūpi suprasti – koks žinojimas buvo gautas Fribūre? Kokie klausimai kelti? Kokie atsakymai rasti? Arba, jei kalbame apie „dvasinius Fribūro vaikus“, kokia dvasia formavosi Fribūre.

Kiekvienas ten studijavęs žmogus galėtų tapti atskira istorija, bet į savo pasakojimą pakviesiu profesorį Stasį Šalkauskį. Tuo metu dar ne filosofijos profesorius Lietuvos universitete, dar toli gražu ne Vytauto Didžiojo universiteto rektorių, bet jau nebe žalią studentą. Aš neabejoju, kad lietuvių klausytojai šį bei tą apie jį žino. Gal net šį bei tą yra skaitę. Bet dėl mūsų gerbiamų užsienio svečių priminsiu, kad jis jau buvo baigęs teisės mokslus Maskvos universitete ir keletą metų vertėsi teisininko darbu. Ir ne gimtuosiuose Šiauliuose, ir net ne europinėje Rusijos imperijos dalyje, o Vidurio Azijoje, Turkmėnijoje, Samarkande. Tad jo Šveicarijos, kaip Europos, patyrimas buvo dar labiau sukrečiantis – jis atvyko iš Azijos širdies į Europos širdį. Kaip minėjau, tai įvyko kaip tik mano aptariamojo laikotarpio pradžioje, 1915 m., ir nuo tada iki 1920-ųjų kovo jis su trumpomis pertraukomis gyveno Fribūre⁶. Drįsčiau teigti, kad būtent Fribūras suformavo jį kaip bene įtakingiausią tarpukario katalikų intelektualą – diktavo klausimus, pateikė kai kuriuos atsakymus, padėjo apsispręsti dėl viso savo gyvenimo ir galiausiai tiesiog suformavo kaip asmenybę, be kurios neįmanoma įsivaizduoti XX amžiaus lietuvių katalikiškos pasaulėžiūros tradicijos.

Bet leisiu kalbėti jam taip, kaip jis rašė vienam savo autoritetų, kurio 150-ąsias gimimo metines kaip tik minime, Juozui Tumui-Vaižgantui: „Aš iš pačios Azijos širdies skubėjau atvykti Europon, kad savo tautiečių tarpe rasčiau tikrų draugų ir bendromis pajėgomis tarnaučiau šventajam tėvynės darbui [...] Fribourge teko man daug ko patirti ir persirgti savo rūšies sielos liga. Ligūstas ūpas dažnai grėsė man bevیلčio pesimizmo pavojumi. Bijojau tad ir kitiems sudrumsiu ūpą pasiskundimais ir aimanavimais. [...] Dabar jau viskas praėjo: patyrimas padarė tai, kad į gyvenimą žiūriu nūdien sąmoningai kringomis akimis, tačiau vėl esu linksmas, sveikas ir tvirtas savo pasiryžimais.“⁷

---

⁶ Stasys Šalkauskis, „Mano gyvenimo eiga“, *Raštai*, T. IX, Vilnius: Mintis, 2012, p. 243–244.

⁷ Stasys Šalkauskis, „Studento St. Šalkauskio laikai kunigui J. Tumui“, *Raštai*, T. III, Vilnius: Mintis, 1993, p. 426.

Tarp tų tvirtų jo pasiryžimų, kuriuos jis stropiai surašė savo *Pageidaujamųjų darbų sąrašė*⁸, buvo lietuviškų filosofijos terminų sukūrimas, įvairių filosofijos šakų plėtojimas, Bažnyčios bei kultūros santykio ir lietuviškos kultūros prigimties nagrinėjimas, pedagogikos teorija, moterų klausimo svarstybos ir nemažai kitų darbų. Tiesą sakant, daugelį iš tų dalykų jis padarė ar bent jau davė reikšmingą postūmį šių kryptių studijoms tarpukario Lietuvoje. Šalkauskis padarė daugiau, bet jei grįžtume prie jo fribūriško periodo pageidaujamųjų darbų, jis pasižadėjo darbą, kurį, tiesą sakant, įgyvendino blogai, labai blogai, beveik neįgyvendino – rašyti dienoraštį. Iš esmės tik iš Fribūro laikotarpio galima rasti keletą užrašų, kurie gerokai mažiau pasako apie lietuvių istoriją nei tuo metu jo rašyti laišakai, tačiau leidžia užčiuopti Fribūro egzistencinį patyrimą. Kad ir štai taip: „Kantono knygynas. Skaitau Sertillages'o „Saint Thomas d'Aquin“. Apsistojau beskaitęs apie Dievo amžinumą (I, 207). Daug žmonių apie tai galvota. Milžiniškas dvasios darbas jau atliktas. Bepigu juom gėrėtis, – reik tik gerai pažinti atgyvenusiųjų savo amžių mąstytojų protavimus. Ne anksčiau galima nusitverti nuosavų minčių ir jas pinti į tiesos tinklą.... Staiga girdžiu žąsies riksmą. Sužadina jis daug įspūdžių, pergyventų įvairiais laikais visokiose vietose, tarp kitko – karštą gyvenimo norą. Jaunas dar esu. Gyvenime geidžiu patirti jaunybės negėstančios, nepereinančios. Kyla noras išreikšti tučtuojau savo jausmus. Atsimenu galvojęs apie dienyno rašymą. Pradedu ilgai nesvarstęs.“⁹ Nežinau, ar jis jau buvo skaitęs Prustą, bet, panašu, tas žąsies gagenimas jam tapo „mažosios madlenos pyragaičių“ skoniu. Bet tai bloškė ne į praeitį, o, kaip ir priklauso būsimajam ateitininkijos ideologui, į ateitį. Statyti naują, ateities Lietuvą – katalikišką, pagrįstą meile tiesai, tautišką, demokratišką – tapo jo viso gyvenimo pašaukimu. Ir gal kiek hiperbolizuodamas sakyčiau, kad būtent Fribūras yra raktas į Šalkauskio dvasią – žodžius, tekstus ir veiklą.

1927 m. žurnale „Židinys“ buvo išspausdinta Šalkauskio paskaita „Apie studijuojančių užsienyje lietuvių uždavinius“¹⁰. Net neįsivaizduoju, kokia proga, kodėl tada, daugiau nei šešeri metai po jo studijų pabaigos, bet neturiu abejonių, kad tai buvo jo apmąstymų apie Fribūre praleistus metus padarinys. Pasekime jais, nes tai leidžia puikiai sustruktūruoti fribūrišką patirtį ir jos svarbą. Šalkauskis pradeda nuo dviejų bendrųjų tikslų, kurie turi būti keliami visiems studentams, ne tik studijuojantiems užsienyje: a) gilinti bendrą savo išsiauklėjimą ir (b)

---

⁸ Stasys Šalkauskis, „Pageidaujamųjų darbų sąrašas“, *Raštai*, T. III, Vilnius: Mintis, 1993, p. 438–439.

⁹ Stasys Šalkauskis, [Studijų Fribūre laikų dienoraščio fragmentai], *Raštai*, T. IX, Vilnius: Mintis, 2012, p. 210.

¹⁰ Stasys Šalkauskis, „Apie studijuojančių užsienyje lietuvių uždavinius“, *Židinys*, 1927, Nr. 9, p. 175–177.

pasiruošti vienai kuriai inteligentiškai profesijai. Šia prasme kiekvienas, ne tik užsienio universitetas, yra kirmgrauža į (a) savęs pažinimą ir (b) pašaukimo suradimą. Skirtumas, ypač kalbant apie XX a. pradžios lietuvius, yra tik tas, kad savęs pažinimas užsienyje įvyksta per intensyvų bendravimą su lietuviška aplinka nelietuviškoje kultūrinėje terpėje (todėl savo šalies universitete gali rinktis patinkančias draugijas, o užsienyje tas pasirinkimas dažnai tampa apribotas savo bendratautiečiais, net jei su jais, kaip su žmonėmis, yra nesugyvenama). Panašiai su pašaukimu – jo realizacijai Vakaruose, kurie laikomi labiau pažengę, yra daugiau galimybių nei Rytuose.

Savo įsidięgtą asmeninę programą Šalkauskis tuo metu išreiškia mintimi, kurią laikyčiau vienu iš jo gyvenimo *credo*: „Mano gyvenimas privalo būti doras ir gražus.“¹¹ Šiai nuostatai geriau suprasti galima nurodyti tiek akademinės filosofinės, tiek visuomeninės, su „Lituania“ susijusias priežastis. Pirmuoju atveju išskirtina belgų kilmės dominikono, filosofijos profesoriaus Fribūro universitete Marco de Munnyncko įtaka. Jis, panašu, buvo vienas gerbiamiausių lietuvių dėstytojų, laikytas dideliu lietuvių draugu. Būtent jis sakė iškilmingą vėliavos šventinimo kalbą ir yra tikrasis „Dvasinių Fribūro vaikų“ idėjos tėvas¹². Paties Šalkauskio glaudų ryšį su juo rodo tai, kad jis tapo jo disertacijos vadovu ir jo nuomonės asmeniškai atsiklausta net tokiais klausimais kaip Lietuvos trispalvės spalvų parinkimas. De Munnynckas nepasididžiavo ir atvirai pasakė, kad spalvos estetinė prasme galėjo būti parinktos geriau¹³. Bet mano tezės apie dorą ir grožį kontekste svarbiau tai, kad būtent jo pasisakymuose ir, panašu, teorinėse nuostatose vyrauja reikalavimas siekti absoliutaus gėrio ir absoliutaus grožio.

Antra, šio reikalavimo principai buvo suprantami ne tik kaip siektinos teorinės prielaidos, bet ir kaip išreikštos tautos kultūroje. Su tuo susiję apmąstymai apie „Rūtos“ idėją. Nors „Rūtos“ pavadinimas Šalkauskiui atvykus jau buvo pakeistas į „Lituaniją“, panašu, kad ji veikė draugijos narių vaizduotę. Štai net Putinas Fribūre 1919-aisiais, jau kaip „Lituanios“ narys, parašo eilėraštį „Rūta“¹⁴. Pats Šalkauskis panašiu metu draugijoje skaitė pranešimą, vėliau pasirodžiusį kaip straipsnis, apie rūtų darželio įvaizdį lietuvių dainose¹⁵. Jo esminis argumentas

---

¹¹ Šalkauskis, [Studijų Fribūre...], p. 214.

¹² Marc de Munnynck, „Prof. M. de Munnynck'as lietuvių tautai“, *Romuva*, 1922, Nr. 2, p. 5.

¹³ Stasys Šalkauskis, „Prof. M. de. Munnynck'as apie mūsų tautinę vėliavą“, *Rytas*, 1924 vasario 7, Nr. 32, p. 2.

¹⁴ Vincas Mykolaitis-Putinas, „Rūta“, *Raštai*, T. 1, Vilnius: Vaga, 1989, p. 158.

¹⁵ Stasys Šalkauskis, „Rūtų darželis. Lietuvių liaudies dainų simbolika“, *Naujoji Vaidilutė*, 1922, Nr. 1, p. 6–13.

buvo tas, kad dainose aptinkamas rūpestis rūtomis išreiškia tautos polinkį į dorą ir grožį, tad turėtų tapti Lietuvių kultūros idealų pagrindu.

Antrasis studijų universitete tikslas – pašaukimas – kaip tik išreiškiamas per rūtų darželio metaforą: „Pasakysiu ir apie tikriausią būsimąjo darbo įrankį, – vėl rašo Šalkauskis Tumui. – Jis galima išreikšti dvejais žodžiais: tautinis protinimas. Tautinėje mūsų kultūroje esama net tam tikro pamato: yra tai... rūtų darželis. Čia turime ieškoti tikro mūsų prisikėlimo pradžios. Jei išlikome kiek gyvi per paskutinius amžius, tai vien todėl, kad turėjome savo rūtų darželį. [...] Jis mums apsakė, jog tik doros skaisybės tesama laimės, jog grožyje tikras žmogaus džiaugsmas ir jog dora ir [grožis] – tai viena. [...] Taigi pritaikyti visą mūsų auklėjimą prie šito aukšto idealo, prisodinti visur, kur galima, rūtų darželių ir ugdyti juose geriausias tautines [jėgas] – štai tinkamas naujiems mūsų pedagogams uždavinys. [...] Čia, Fribourge, mokslą einančios jaunuomenės tarpe tai jau gerai suprantama, ir gan greit visi, tiek moterys, tiek vyrai, dega kartu noru tarnauti ateityje savo tėvynėje pedagogikos srityje. Ar dvasiniame lavinimesi, ar bendrame pasilinksminime – visur brėkšta mintis bei rūpesnis, kaip pastačius prieš netikusios politikos pakraipą [gerąją] auklėjimo jėgą [...]“¹⁶

Taigi, be universitete ugdomo turinio, doros ir grožio, kalbama ir apie labai konkrečius dalykus – priemones, kuriomis tai turi būti pasiekta. Ir tos priemonės pirmiausia yra pats žmogus, patys studentai, kurie per savo veiklą yra pasiryžę keisti Lietuvą ir, kaip pasirodys grįžus, keis. Šalkauskis tam padarys ypač svarbų postūmį, nes taps atsakingas už pedagogikos ir filosofijos plėtrą naujai įsteigtame Lietuvos universitete. Tad prie doros ir grožio idealų Šalkauskis pridėjo ir trečią dalyką – tiesos rūmų statymą per mokymą kaip tikriausią kelią į dorą ir grožį. „Laikydamas savo pašaukimo filosofinį darbą, arba tikriau – tautinį auklėjimą per filosofiją, priprantu arba net tik pratinau visur ieškoti tiesos sintezės, nes tai yra kiekvienos tikros filosofijos uždavinys. Ieškau ir randu, jog visose gyvenimo srityse išbarstyta tiesos grudelių. Surinkti juos krūvon ir pastatyti tautinius tiesos rūmus – štai mums tikslas filosofijos srityje.“¹⁷ Ir tie tiesos rūmai, galima sakyti, buvo statomi tiesiogine prasme – ant VU archyvuose saugomo Šalkauskio paskaitų tvarkaraščio yra išlikę Šalkauskio numatytos aukštojo mokslo sistemos apmatai – universitetai, kolegijos, akademijos, – visa tai turėjo padengti skirtingas

---

¹⁶ Stasys Šalkauskis, „Studento St. Šalkauskio laiškas kunigui J. Tumui“, *Raštai*, T. III, Vilnius: Mintis, 1993, p. 430–431.

¹⁷ Ten pat.

žmogiškojo pažinimo sritis. O šis noras aprėpti viską atsiskleis kaip kita svarbi krikščioniškos pasaulėžiūros idėja – kalbėjimas apie pilnutinį žmogų, žmogų, kuris siekia visapusiško išsilavinimo ir kartu geba derinti pasaulietinį ir dvasinį gyvenimą. Tai idealai, kuriuos Šalkauskis matė veiksmingai veikiant Fribūro universitete bei kantone ir kuriuos perkėlė į savo profesinį gyvenimą.

Bet šalia šių bendrų universitetinių patyrimų Šalkauskis mini ir kitus aspektus, kurie pasiekiami per universitetinę „kirmgraužą“ į užsienį – užsienio universitetas duoda patirtis, kurios gali leisti pamatyti, kas siektina ir perkeltina kitoje kultūroje, kas yra taip kitoniška, kad yra tik tos tautos ir to laiko padarinys, o kas apskritai turėtų būti vertinama nei kaip dora, nei kaip gražu, nei kaip siektina.

Tas matymas, ko nereikėtų siekti, yra bjauresnis, todėl nuo jo pradėsiu primindamas, kad pirminis Šalkauskio susidūrimas su Šveicarija įvyko Pirmojo pasaulinio karo įvykių sukuryje. Jis teigia: „Jei apie gadynės atmainą spęsčiau dabar iš to, ko buvau išvydęs Šveicarijoje iš pat pradžios, tai mano sprendimas nebepaliktų vietos gerai vilčiai [dėl ateities]. Tuomet europeizmo principams nebegalėčiau teikti nieko kito, kaip tik giliausio pasibjaurėjimo.“¹⁸ Nelabai įkvepiantis apibūdinimas. Jis, mano galva, susijęs ne tik su karo patirtimi, bet ir su Rusijoje susiformavusiais kultūriniais stereotipais apie Vakarus kaip buržuazinius, šaltus ir racionalius, kurie teologinėje srityje pasidavė scholastikai ir nepatiria autentiško religinio polėkio. Apie tokio įsitikinimo mastą ir iš to kylančius konfliktus universitete liudija Matulaičio susirašinėjimas su Būčiu – Matulaitis rašo, kad universiteto dėstytojai skundžiasi lietuvių studentais, kurie po Peterburgo dvasinės akademijos atvyksta įsitikinę, kad viską žino ir Vakarai jiems nieko negali duoti, nors iš tiesų nusimano nedaug. Išpuikę jie įneša nepasitikėjimo universiteto ir Bažnyčios autoritetais¹⁹. Tačiau tik po kurio laiko ateina kitas supratimas. Štai ką rašo Šalkauskis savo broliui: „Filosofiškoji čionykščio universiteto tradicija siekia tolimiausius žmogaus dvasios darbo amžius. Žmonėms, stovintiems nuošaliai arba priešingiems šitai pakraipai, sunku suprasti, kiek šitasai darbas yra milžiniškas ir kiek joje pasiekimai yra nuostabūs. Man, beinančiam čia mokslą jau trečius metus, teko apie tai įsitikinti tik paskutiniaisiais laikais.“²⁰ Prisimintina, kad kaip

¹⁸ Stasys Šalkauskis, „Studento St. Šalkauskio laišakai kunigui J. Tumui“, *Raštai*, T. III, Vilnius: Mintis, 1993, p. 426.

¹⁹ Jurgis Matulaitis, Pranciškus Petras Būčys, *Laiškų dialogas*, Vilnius: Lietuvos katalikų mokslo akademija, 2015, p. 345–356.

²⁰ Stasys Šalkauskis, „Kaziui Šalkauskiui“, *Raštai*, T. IX, Vilnius: Mintis, 2012, p. 429.

akademikas Šalkauskis į Fribūrą važiuoja įsitikinęs solovjovistas, norintis parodyti rytietiško misticizmo privalumus tomistiniam mokymui pasidavusiems Vakarams. Bet studijuojant jo perspektyva gerokai pakito ir jis pripažino šv. Tomą kaip didžiausią Bažnyčios mokytoją, o savo veiklą mato kaip vykdomą „su šv. Tomo pagalba“²¹. Tiesa, galima matyti ir kitą perspektyvą – jam rūpėjo susintetinti visą žinomą teologiją, padaryti iš jos vieningą tiesos sistemą, ką jis matė kaip svarbiausią filosofo užduotį; universiteto užduotį apskritai ir katalikiško Fribūro universiteto konkrečiai. Vėlgį, naudojant populiarią tuo metu nuostatą, stengtasi siekti skirtingumų vienybės, tiek suartinant Rytų ir Vakarų bažnyčias, tiek (at)katalikinant modernų, iš pirmo žvilgsnio antikatalikišką pasaulį.

Šią nuostatą pats Šalkauskis laikė sintetiniu ir ji pasireiškė ne tik teoriniu noru susintetinti visą žinią ir ją suderinti su krikščionyste, bet ir kultūrinėje plotmėje – bandymu suprasti lietuviškos kultūros prigimtį ir vertę. Šia prasme Šveicarija, ypač Fribūro kantonas, jam tarnavo kaip analogija ir sektinas pavyzdys Lietuvai. Jo nuomone, egzistenciškai šveicarai kaip tauta labai panašūs į lietuvius ta prasme, kad yra tarp dviejų didelių tautų. Todėl jie sugeba sujungti prancūziškumą ir vokiškumą, taip sukurdami kažką naujo, savo ir kažkuria prasme net pranašesnio, nes gali pasiimti geriausias abiejų tautų savybes. Lygiai taip lietuviai jungia germanišką ir slavišką pasaulį, yra „Ant dviejų pasaulio ribų“, kaip jis pavadino savo 1917 m. prancūziškai išleistą knygą, pristatančią Lietuvą. Pažymėtina, kad pavadinimas „Ant dviejų pasaulio ribų“ parašytas aiškiai ir ryškiai; tik apačioje vos pastebimai užsimenama, kad kalbama apie Lietuvą. Tad, manyčiau, pats pavadinimas implikuoja, kad gali būti kalbama apie bet kurią mažąją tautą, kuri perima didžiųjų tautų savybes ir kartu kuria savo unikalią tapatybę.

Jeigu galima, ši Šalkauskio „kritinį įsigyvenimą“ ir „tautinę sintezę“ vėl išreikšiu 1920 metais rašytomis Putino eilėmis: „Auginti saulės dviejų tėvynių, / supynėm pluoštą žiedų nebūtų: / iš baltažiedžio kalnų narcizo, / rausvų bijūnų, žaliųjų rūtų.“²² Nors čia kalbama apie dvi tėvynes, neturiu abejonių, kad apie Lietuvą ir Šveicariją, jose randamos skirtingos kultūrinės patirtys: rūta – autentiškas lietuviškas kultūrinis paveldas; kalnų narcizai, spėju, atstovauja Vakarams, išvystiems per narcizų žydėjimą Šveicarijos kalnuose ir kartu simbolizuojantiems jų individualizmą, o bijūnai – tipiškas rytietiškos ikonografijos augalas, siejamas su aistra. Būtent šveicarai Šalkauskio mokiniui Maceinai buvo tikrasis Vakarų įsikūnijimas, nes būdami kalnų

²¹ Arūnas Sverdiolas, *Kultūra lietuvių filosofų akiratyje*, Vilnius: Apostrofa, 2012, p. 271–275.

²² Vincas Mykolaitis-Putinas, „Svetur“, *Raštai*, T. 1, Vilnius: Vaga, 1989, p. 225.

gyventojai arčiau ir dažniau susiduria su gamta, o „santykiuodama su gamta, siela išsivysto laisviau ir savarankiškiau, negu santykiuodama su gniuždančia žmonių mase. Dėl to daugumas kalnų gyventojų užgrūdinti, uolūs, judrūs, mylintys tėvynę ir laisvę žmonės.“²³ Taip pat jie ir stebintys pasaulį, griežtos sistemos intelektualai ir individualistai.

Galiausiai vienas iš dalykų, kurie rūpėjo Šalkauskiui jau studijų metais, buvo santykių su kitataučiais klausimas. Ir čia vėl Fribūro universitetas buvo pavyzdys. Kaip universitetas, jis reikalavo vadovautis visuotinės tiesos ir „vienybės skirtingume“ dėsniais, kurie yra nepriklausomi nuo vienos ar kitos partijos, vienos ar kitos tautos norų. „Manau irgi, jog [ugdytojas] privalo būti politikos [ne]suaržytas. Jei filosofas privalo surasti visuotiną tiesą, tai pedagogas turi nešalingai ją išpažinti ir įdiegti į jaunimo širdis jos meilę, neatsižvelgdamas į jokių „svietnaudybės“, kaip taria Vydūnas, reikalavimus [...] Jis privalo auklėti būsimuose piliečiuose ramų nešalingumą ir visuomeninės drausmės nujautimą, be to negali būti visuomenėje nei tvarkos, nei laisvės.“²⁴ Antra, krikščioniškos dvasios Fribūro universitetas kėlė krikščioniškos taikos ir universalizmo idėją, kurioje skirtingos tautos gali ir privalo sugyventi Kristuje. Skatinimą šiam sugyvenimui jis lengvai galėjo išgirsti 1916–1917 metų universiteto rektoriaus kalboje, kurioje jis kvietė nekonfliktuoti vokiečių ir prancūzų studentus. Beveik tą patį jis darė pats jau būdamas rektorius 1940 metais kylant įtampoms santykiuose su žydais²⁵. Trečia, jis žavėjosi šveicariška federacine praktika, kurią perkėlė į savo politinę ir socialinę filosofiją, ragindamas „sufederacinti“ valstybės ekonomiką, politiką, kultūrą ir administracinį suskirstymą²⁶. Tai jis laikė pagrindiniu demokratijos bruožu ir to norėjo Lietuvai. Apeliuodamas į vidinius lietuvių ginčus Šveicarijoje, jis rašo: „Nė kiek nepritariu monarchistiškosioms tendencijoms čionykščių kai kurių veikėjų, juo labiau kad šios tendencijos ankštai surištos su germanofiliškąja orientacija. Jei ir sunku būtų mums iš karto susitvarkyti įgijus demokratiškąją respubliką, tai visgi, visai esu įsitikinęs, laikui bėgant neblogiausiai prisitaikytumėm prie

---

²³ Antanas Maceina, „Tautinis auklėjimas“, *Raštai*, T. 8, Vilnius: Mintis, 2002, p. 24–25.

²⁴ Stasys Šalkauskis, „Studento St. Šalkauskio laikai kunigui J. Tumui“, *Raštai*, T. III, Vilnius: Mintis, 1993, p. 435.

²⁵ Stasys Šalkauskis, „V. D. Universiteto rektoriaus prof. St. Šalkauskio pasikalbėjimas su žurnalistais“, *Raštai*, T. IX, Vilnius: Mintis, 2012, p. 259–260.

²⁶ Žr. Stasys Šalkauskis, „Momentų reikalai ir principų reikalavimai“, *Židinys*, 1926, Nr. 10, p. 163–172; Nr. 11, p. 230–242. Taip pat: Stasys Šalkauskis, „Pilnutinė demokratija“, *Raštai*, T. IX, Vilnius: Mintis, 2012, p. 270–273.

gyvenimo reikalavimų. Daugiau net, lygindamas čionykščius gyventojus su mūsų žmonėmis, spėju net, kad užtektų mums 25 metų, kad iš Lietuvos padarytumėm tikrai kultūringą šalį.²⁷

25 metai pasivyti Šveicariją gal ir ambicingoka, net ir turint tokią kirmgraužą kaip Fribūro universitetas, bet, vienaip ar kitaip, Šveicarija, Fribūras mokė Šalkauskį būti žmogumi, akademiku, visuomenininku, kažkuria prasme politiku, taip kaip jis paskui mokė būti truputį šveicarais kitus, savo studentus. Todėl Šalkauskis, rašydamas Maceinai, kurį pats paskatino važiuoti į Šveicariją ir lankyti de Munnyncko paskaitas, mielai prisimena, kad „Su Fryburgu ir jo universitetu mane jungia gyvi ir reikšmingi atsiminimai. [...] Džiaugiuosi, kad miestas ir žmonės daro Jums malonų įspūdį: jauki aplinka geriau nuteikia darbui, nors sykiu sudaro pavojų dažniau nuo jo atitrūkti.“²⁸ Manau, dalis lietuvių, kurie turėjo džiaugsmo ilgiau ar trumpiau gyventi Fribūre, galėjo visa tai, tą dvasią, ganėtinais tiesiogiai patirti ir po šimto metų. Na o tie, kurie ten nebuvo, fribūrišką dvasią gali rasti ir kitur, ir kitaip: tiesiogiai, pavyzdžiui, per palaimintojo Matulaičio skatinimą nugalėti blogį gerumu ar per Šalkauskio ir Maceinos skaitymus, arba netiesiogiai, pavyzdžiui, per intelektualinį pasipriešinimą ateizacijai sovietmečiu ar net per Ivaškevičiaus Madagaskarą. Manau, visur ten galima atrasti laisvės ir tiesos, gėrio ir doros idealus, kurie giliai įsirašė į studijavusiųjų širdis.

---

²⁷ Stasys Šalkauskis, „Jonui Šliūpui“, *Raštai*, T. IX, Vilnius: Mintis, 2012, p. 432.

²⁸ Stasys Šalkauskis, „Antanui Maceinai“, *Raštai T. IX*, Vilnius: Mintis, 2012, p. 323